

شاه کلید برنامه های درسی

تعلیم و تربیت بدون توجه به پرورش معنویت کج راهه‌ای است که دانش‌آموزان را هرگز به هدف‌های غایی تعلیم و تربیت نظام جمهوری اسلامی ایران رهنمون نمی‌شود. تعلیم و تربیت درست مطابق با انتظارات برنامه درسی مشتمل است بر گسترش معنویت که بر چگونگی تفکر و نحوه عملکرد دانش‌آموزان اثر می‌گذارد و به آن‌ها آگاهی می‌دهد که با خدای یگانه، با خود، با طبیعت و دنیای اطراف خود و انسان‌های دیگر احساس پیوستگی و ارتباط خالصانه داشته باشند، ارزش‌های مطلوب و مفید را شناسایی و جذب وجود خود کنند و همه کارها و امور خصوصی و اجتماعی خود، از جمله تمام موارد یادگیری را با آن ارزش‌ها هم‌سو و منطبق کنند و به شخصیت و منش و خلق و خوی نیکو مجهز شوند.

لازمه محقق شدن این مهم، درک و استنباط درست مجریان تعلیم و تربیت از معانی عمیق زندگی و ارزش‌های معنوی و اخلاقی نیکوست. درک این نکته مبتنی بر اخلاق و معنویت، روش معتبری برای همدل شدن با کار و زین معلمی و وظیفه سنگین یاددهی است. اخلاق که یکی از عناصر کلیدی الگوی هدف‌گذاری در سند نوین برنامه‌های درسی ماست، در واقع، قلب و به عبارتی شاه کلید برنامه‌های درسی به‌شمار می‌آید.

مدرسه، کانون پرورش اخلاق و معنویات است. مدیران و معلمان مدارس وقتی با استفاده از رهنمودهای ارزشی-اخلاقی-معنوی، کار یاددهی یادگیری را پیش می‌برند، الگویی از ارزشمندی توجه به اخلاق و معنویات را به نمایش می‌گذارند. افرادی که به صفات ارزشی اخلاقی و معنوی متصف‌اند، اعم از مدیر، معلم و دانش‌آموز، در انجام مسئولیت‌های خود، که یاددهی و یادگیری هدفمند و معنادار است، منصفانه‌تر و مؤثرتر عمل می‌کنند، در تصمیم‌گیری جسورتر و در اتخاذ روش‌های منتهی به عمل انعطاف‌پذیرترند و همه این‌ها موجبات نشاط و سرخوشی را در انجام وظایف محوله به دنبال دارد.

مسئولیت‌پذیری، تعهد، مشارکت‌جویی، انصاف، صداقت، خیرخواهی و شفقت، احترام و همدلی، وفاداری، قابل اعتماد بودن و رازداری، مهربانی، انعطاف، گذشت، عفت، عدالت، تقوا، ایثار، قانون‌گرایی و... همه ارزش‌هایی بنیادی و مصادیقی از ویژگی‌های بارز و اخلاقی شخصیتی‌اند. اگرچه مسائل اخلاقی و معنوی همیشه مطرح بوده‌اند، اما هیچ‌گاه به‌صورت تلفیق با همه مواد برنامه‌های درسی به آن‌ها نگاه نشده است. اینک وقت آن است که در اجرای برنامه‌های درسی در مدارس به شیوه‌های اجرایی تلفیقی نیز بیندیشیم و به آن شیوه‌ها عمل کنیم.

اینکه هدف غایی برنامه درسی دستیابی یادگیرندگان به ارزش‌های اخلاقی و معنوی موردنظر نظام است، یک روی سکه برنامه درسی است و اما روی دیگر سکه این است که چگونه در کلاس درس تحقق این هدف را پی‌گیری کنیم.

گنجاندن معنویت در محیط‌های آموزشی مستلزم برقراری فرایندی است که معلمان و متعلمان را متقاعد می‌کند کسب دانش و علم در هر زمان و مکان ابزاری برای پاسخ به پرسش‌های اخلاقی و معنوی، وسیله‌ای برای متصف شدن به ارزش‌های پسندیده و والا و کلیدی برای گشودن درهای منتهی به غایات زندگی است.

نمونه پرسش‌های قابل طرح در مدرسه و کلاس‌های درس که می‌تواند زمینه پرورش معنویات و اخلاقیات را فراهم کند عبارت‌اند از:

- چرا به مدرسه آمده‌ام و چرا درس می‌خوانم؟
- چرا باید عمیق و خوب یاد بگیرم؟
- چرا نباید وقت خود را تلف کنم؟
- مقصود من از زندگی چیست؟
- درس خواندن چطور با نحوه زندگی کردن من ارتباط پیدا می‌کند؟
- چرا باید از وسایل خود خوب نگهداری کنم؟
- چرا نباید روی زمین آشغال بریزم؟
- چگونه است که بعضی از بچه‌ها به یکدیگر حسادت می‌کنند؟
- چگونه می‌توانم با خودم رقابت کنم و به رقابت با دیگران نیندیشم؟
- چرا باید با دیگران ارتباط خوبی داشته باشم و چطور می‌توانم با آن‌ها تعامل سازنده برقرار کنم؟
- چرا باید مراقب سلامتی خودم باشم؟ و چگونه می‌توانم سلامت‌م را حفظ کنم؟
- چرا باید شکرگزار نعمت‌هایی باشم که خداوند در وجودم نهاده است؟
- راه و روش‌های شکرگزاری من چگونه می‌تواند باشد؟

مجربان برنامه‌های درسی نباید تنها بر انتقال اطلاعات شناختی تکیه داشته باشند، بلکه کسب دانش‌های شناختی را باید وسیله‌ای برای شناخت ارزش‌های معنوی و اخلاقی و کشف راه‌حل‌های متصف‌شدن به آن اوصاف هم ببینارند و آگاهانه برای رسیدن به آن هدف‌های والا تلاش کنند.

انجام این مهم در همه کلاس‌های درس امکان‌پذیر است. برای مثال، در کلاس تاریخ می‌توان برای پاسخ‌یابی به سؤال «چرا بعضی مردم بعضی دیگر را می‌کشند؟» فرصت‌های تفکر را برای دانش‌آموزان به وجود آورد. همین‌طور در کلاس زمین‌شناسی، فرصت پاسخ یافتن به سؤالاتی نظیر چگونگی اثرات خاک و مواد آن در رشد و نمو انواع مواد غذایی، و اهمیت و ضرورت داشت و برداشت مناسب از آن برای حفظ سلامتی، رعایت بهداشت و حفظ محیط زیست. در کلاس زیست‌شناسی نیز، برای مثال در مبحث اکوسیستم، دانش‌آموزان باید یاد بگیرند هریک از آن‌ها در چرخه اکوسیستم سهم و نقشی برعهده دارند. نقش آن‌ها می‌تواند سازنده یا مخرب باشد. آن‌ها باید به این پرسش جواب بدهند که آیا باید به‌عنوان انسانی با اخلاق و ارزشمند به حفظ چرخه حیات کمک کنند یا به‌عنوان فردی بی‌اعتنا، خودخواه و خودبین محیط‌زیست را تخریب کنند. آیا باید در مصرف آب صرفه‌جویی کنند یا بی‌رویه و بدون توجه به نیازهای دیگران و توسعه پایدار در مصرف آن زیاده‌روی و اسراف کنند. در کلاس درس ادبیات هم که واضح است، زمینه و موضوع برای رشد و توسعه اخلاق و معنویات چه بسیار در اختیار است. به قول سوزا (۲۰۰۳) «برنامه درسی باید ظرفیتی را در دانش‌آموزان پرورش دهد که همچنان که درباره موضوع یادگیری فکر می‌کنند، با نظر انتقادی به آن بیندیشند، در ذهن خود با آن درگیر شوند، سؤال طرح کنند و آن را ارزیابی کنند. در این صورت است که به استنباط عمیق از موضوع یادگیری دست می‌یابند».

اخلاق و معنویت محورهای کلیه ارزش‌های اسلامی ایرانی‌اند. برنامه‌های درسی باید توجه‌دهنده جنبه‌های اخلاقی و معنوی کارهای فردی و اجتماعی دانش‌آموزان باشند و فرصت‌های خودسازی و رشد همه‌جانبه را برای آن‌ها فراهم کنند.

۱. سوزا، دیوید (۲۰۰۳). مدیریت یا رهبری آموزشی. ترجمه فرخ‌لقا رئیس‌دانه، انتشارات عابد، تهران.